

Aantrekkende groei in meeste sectoren

In 2010 laten de meeste sectoren weer groei zien. De industrie, groothandel, transportsector en landbouw profiteren van de aantrekkende export. De detailhandel en horeca haken pas later aan door een nog afwachtende consument. De bouw laat een krimp zien doordat nieuwe investeringen nog op een laag pitje staan. Ook ingenieurs- en architectenbureaus onderkennen hiervan nog een teruggang van de opdrachtenstroom. Andere zakelijke dienstverleners klimmen dit jaar wel uit het dal. ING Economisch Bureau verwacht voor de Nederlandse economie een groei van 1,6% in 2010 en 1,9% in 2011.

Tabel 1 Volumemutaties naar bedrijfstak (% j.o.j.)

	2009	2010	2011
Bouw	-5,2%	-6,7%	0,0%
Detailhandel	-4,4%	-2,3%	0,8%
Groothandel	-7,5%	1,5%	2,5%
Horeca	-7,0%	-0,5%	1,5%
Industrie	-9,0%	3,5%	2,5%
Landbouw	2,5%	2,4%	1,8%
Transport & opslag	-9,1%	2,5%	2,8%
Zakelijke dienstverlening	-4,2%	1,0%	1,3%
Onderwijs	1,8%	1,9%	1,9%
Overheid	0,7%	0,9%	0,8%
Zorg	3,3%	2,7%	2,7%
BBP	-3,9%	1,6%	1,9%

Bron: ING Economisch Bureau

Gemengd beeld in zakelijke dienstverlening

Na een dramatisch 2009 (- 4,2%, j.o.j.) verwacht ING Economisch Bureau voor 2010 een groei van 1,0% en voor 2011 een groei van 1,3% voor de zakelijke dienstverlening. De meeste deelsectoren zullen in 2010 groei laten zien. In de stabielere branches, zoals accountancy en advocatuur, zal de omzetsijging naar verwachting verder doorzetten. De uitzendbranche profiteert van groei in sectoren als industrie en transport. Architectenbureaus hebben het in 2010 nog moeilijk zolang investeringen in gebouwen uitblijven. Ingenieurs-

bureaus konden in 2009 nog interen op hun voorraad opdrachten, maar zullen het in 2010 ook zwaar krijgen. Pas in 2011 zal voor deze branches enig herstel optreden wanneer (bouw)investeringen geleidelijk weer aantrekken. Ondanks de groei in de uitzendbranche zal de zakelijke dienstverlening de komende 2 jaar te maken krijgen met een krimp in de werkgelegenheid.

Tomek Piesla (020-6523390)

Bert Duurland (020-6522863)

Groei industrie trekt verder aan

Nederlandse productiebedrijven plukken als eerste de vruchten van het internationale vertrouwensherstel. Na een terugval tot het niveau van 2003, is de industriële productie in de tweede helft van 2009 weer toegenomen. Producenten aan het begin van de productieketen – zoals de basischemie en basismetaal – hebben de afgelopen maanden het sterkste herstel laten zien. Zij profiteren door cumulatieve effecten meer dan gemiddeld van een geleidelijke terugkeer van voorraadvorming. Fabrikanten van machines en transportmiddelen sluiten de rij. Vooral door een aantrekkende buitenlandse vraag verbeteren de marktomstandigheden ook in deze branches geleidelijk. Daar staat tegenover dat afnemende bedrijfsinvesteringen de binnenlandse afzet in 2010 nog zullen drukken. Al met al zorgen de toenemende vraag over de grens en de tijdelijk extra vraag vanuit hernieuwde voorraadopbouw voor een gemiddeld circa 3,5% hoger productieniveau in 2010. Niettemin zal de ontstane overcapaciteit de bedrijfsresultaten nog geruime tijd negatief beïnvloeden.

Edse Dantuma (020-5639778)

Bert Woltheus (020-6523722)

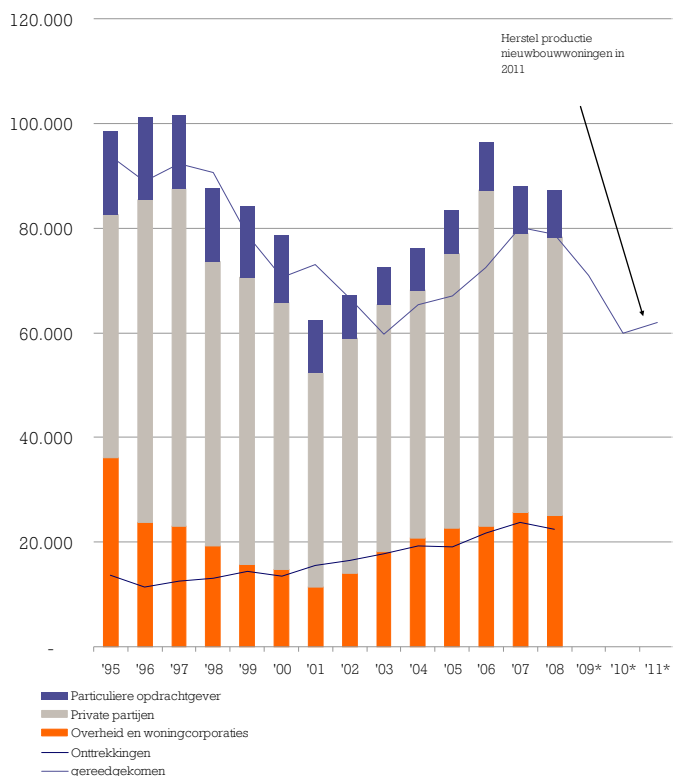
In de bouw is de recessie nog verre van over

Het groeicijfer voor de bouw voor het derde kwartaal van 2009 is door het CBS in de nieuwste raming naar boven bijgesteld tot -5,6% (was -7,9% j.o.j.). Vooral een hoger (6%) dan eerder geraamd cijfer voor investeringen in infrastructuur en beter dan verwachte omzetcijfers van kleinere bouwbedrijven leidden tot deze aanpassing. Dit zegt niet dat de bouw de recessie al achter de rug heeft. Het laatste beschikbare cijfer van november 2009 toont een verdere krimp van

8,5% (j.o.j.). Voor het gehele vierde kwartaal gaan wij uit van een verdere daling van 9% waardoor de bouwproductie in 2009 krimpt met 5,2%. In 2010 krimpt de bouwproductie naar verwachting met 6,7%. In 2011 herstelt de woningbouw zich en komen er 62.000 woningen gereed (figuur 1). De infrasector krijgt dan te maken met dalende overheidsinvesteringen vanwege broodnodige bezuinigingen. De enorme overcapaciteit die bij bedrijven is ontstaan houdt investeringen in bedrijfsgebouwen ook in 2011 nog op een laag pitje.

Maurice van Sante (020-5768547)
Jan van der Doelen (020-6522014)

Figuur 1 Aantal afgegeven bouwvergunningen en gerealiseerde nieuwbouwwoningen, 1995-2011

Bron: CBS, * Ramingen ING Economisch Bureau

Exporterende groothandel voorop in herstel

Het herstel van de industriële productie en wereldhandel biedt met name hoop voor de exporterende groothandel. Het zal dan vooral de groothandel in intermediaire goederen, zoals brandstoffen, metalen en chemische producten zijn die kan herstellen van het zware omzetverlies in 2009 (t/m september -20%). Groothandels die vooral handelen in kapitaalgoederen zullen het ook in 2010 nog lastig krijgen vanwege de overcapaciteit en beperkte investeringsmogelijkheden van bedrijven. In de eerste drie kwartalen van 2009 daalde hun omzet al met 13% en ook voor 2010 wordt een omzetzakelijkheid verwacht. De groothandel in voedingsmiddelen realiseerde in 2009 door gemiddeld lagere prijzen een omzetzakelijkheid van ongeveer 1 tot 1,5%. Dit jaar zal de omzet naar verwachting stabiel blijven. In 2011 kan de groothandel in omzet verder groeien als het economische herstel zoals verwacht doorzet.

ling van ongeveer 1 tot 1,5%. Dit jaar zal de omzet naar verwachting stabiel blijven. In 2011 kan de groothandel in omzet verder groeien als het economische herstel zoals verwacht doorzet.

Jurjen Witteveen (020-5634439)
Dirk Mulder (020-5639113)

Detailhandel haakt aan in loop van 2010

Het is nog wachten op echt omzetherstel voor de meeste branches in de detailhandel. Voorlopig is nog sprake van een dalende consumptie vanwege de voor veel huishoudens ongunstige economische ontwikkeling. Voor de detailhandel betekent dit voor 2009 een omzetzakelijkheid van circa 3,5% en voor 2010 een verwachte krimp van 2,3%. De verschillen tussen de diverse branches zijn echter groot. Hoewel de omzetzakelijkheid binnen supermarkten sterk is afgenomen, zal hun omzet in 2010 nog licht stijgen. De omzet van drogisterijen blijft vrijwel stabiel. Non-food winkels krijgen het ook in 2010 nog zwaar met verwachte omzetverliezen van -2,5% (schoenen) tot -7% (elektronica, na -11% in 2009). Ook de woningbouw is een branche die zeer langzaam herstelt en in 2010 nog naar verwachting met 5% in omzet zal terugvallen. In de loop van 2010 zullen de omzetten enigszins aantrekken, waardoor voor 2011 momenteel een klein plusje verwacht wordt voor de detailhandel.

Jurjen Witteveen (020-5634439)
Dirk Mulder (020-5639113)

Stabilisatie is nog geen herstel voor de horeca in 2010

De groeiraming 2009 voor de horeca is met -7,0% het meest negatief sinds jaarcijfers officieel zijn geregistreerd (sinds 1988). Binnen de sector zette de hotellerie de grootste stap terug. Volgens recente data is de omzet per beschikbare kamer (RevPAR) met liefst 21% gedaald. Ook voor 2010 zijn de groeiverwachtingen voor de horeca niet hooggespannen en kunnen als 'stabiel' worden gekenmerkt (-0,5%). De reden hiervoor is dat de consument nog niet massaal zal gaan uitgeven en de kostenreductieprogramma's van het bedrijfsleven nog merkbaar zullen zijn. Vooral het aantal zakelijke reizen ligt nog steeds op een laag niveau. Doordat de markt hiervoor aantrekt wordt in de hotellerie een hogere bezettingsgraad en gemiddelde kamerprijs verwacht dan in 2009. Aan het eind van 2010 ligt de toegevoegde waarde in de traditionele horeca (hotellerie, cafés en restaurants) naar verwachting op het niveau van eind 2004. Op echt herstel wordt voor de horeca als geheel pas gerekend in 2011 (+1,5%).

Stefan van Woelderden (020-5634423)
Rob Bakker (020-6522862)

Transportsector; groei maar geen illusies

De transportsector liet in 2009 een krimp zien van circa 9%. Na de zomer werd de negatieve spiraal gestopt en zorgde de aantrekkende export voor een ommekomst. Zo wist de Rotterdamse haven de schade met twee meevallende kwartalen tot een min van 8,5% te beperken en liet ook Schiphol eind

vorig jaar enige verbetering zien. Hoewel de weg omhoog hiermee is ingeslagen, groeit begin 2010 het besef dat herstel tijd kost. De overcapaciteit en de bijbehorende prijsdruk houden aan. Daar komt bij dat consumenten en vooral investeerders de vervoersvraag nog afremmen. Waar het exportgeoriënteerde vervoer over water en door de lucht met ruim 4% herstelt, zal het overwegend nationaal georiënteerde wegvervoer geduld moeten hebben. Toch geldt ook voor dit belangrijkste segment dat het aanvullen van voorraden doorgaat en de groeiverwachting overeind blijft (1%).

Rico Luman (020-5639893)
Machiel Bode (020-6522075)

Prijsstijgingen en blijvende volumegroei in landbouw

De exportgerichte agrarische sector zal dit jaar dankzij het economisch herstel in alle segmenten groeien. De toename van het productievolume is evenals vorig jaar 2,4%. In 2011 is deze 1,8%. De productiewaarde zal dit jaar met bijna 4% toenemen, na een daling van ruim 6% in 2009. Drie elementen dragen bij aan het productieherstel:

- de minder sterke euro, waardoor de exportvolumes naar landen buiten het eurogebied toenemen;
- een kleine stijging van de binnenlandse bestedingen aan land- en tuinbouwproducten;
- een licht prijsherstel (+1,5%) vanwege de hogere en buitenlandse vraag.

Hoewel bijna alle branches er dit jaar op vooruit gaan, zijn de verschillen groot. Binnen de sierteelt bijvoorbeeld is de groei van de exportwaarde voor snijbloemen pas eind 2010 weer positief, terwijl het segment potplanten evenals vorig jaar een aanhoudende groei doormaakt (figuur 2). Binnen de veeteelt zijn de vooruitzichten voor melkveehouders redelijk, maar voor pluimvee- en kalverhouders blijven ze prima.

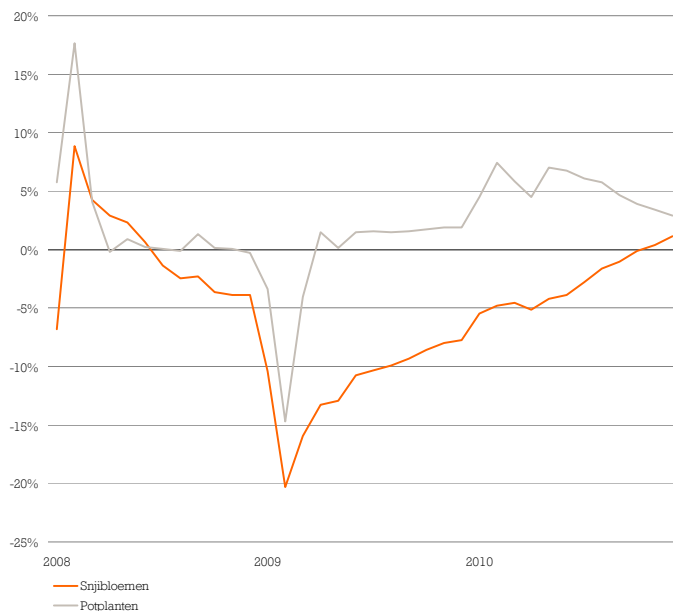
Kees van Beek (06-50682348)
Henk van den Brink (020-5639506)
Cor Bruns (020-5760874)

Spannende tijden in de gezondheidszorg

De sector gezondheidszorg zal ook in 2010 een gestage volumegroei laten zien. Oorzaak ligt in de stijgende vraag naar gezondheidszorg. Inkoopmaatregelen van zorgverzekeraars zullen de groei van de uitgaven beperken door een drukkend effect op de prijzen. Daarnaast worden besluiten van het ministerie van VWS verwacht over de invoering van de integrale bekostiging. Deze zullen gepaard gaan met maatregelen om prijs- en volumestijgingen te voorkomen. Van groot belang zijn de uitkomsten van twee ambtelijke werkgroepen die zijn ingesteld om een groslijst te maken van maatregelen om te bezuinigen op de uitgaven voor de gezondheidszorg in verband met de economische crisis.

Machel Nuyten (020-5761280)
Erwin Snijders (020-6523761)

Figuur 2 Maandelijks ontwikkeling cumulatieve exportwaarde (% j.o.j.) van snijbloemen en potplanten, 2008-2010

Bron: Hoofdbedrijfschap Agrarische Groothandel; raming 2010: ING Economisch Bureau

Public sector bereidt zich voor op bezuinigen

De inkomsten van decentrale overheden blijven in 2010 nog redelijk op peil. Vanaf 2011 zal bezuinigd gaan worden door het Rijk. Overheden bereiden zich hier nu al op voor. Het Hoger- en Middelbaar Onderwijs groeien harder dan op basis van demografische ontwikkelingen te verwachten valt. De recessie lijkt hiervoor de belangrijkste verklarende factor. Vraag is hoe de verwachte bezuinigingen op het onderwijs (vanaf 2011) te combineren zijn met de Tweede Kamerspraak om Nederland naar de mondiale top-5 van kennis-economieën te brengen.

Voor woningcorporaties is er sinds eind 2009 eindelijk duidelijkheid over hoe de Europese Commissie denkt over de staatssteun; op het bestaande bestel hoeven slechts geringe wijzigingen te worden aangebracht. De financiële positie van de meeste corporaties is nog robuust, maar solvabiliteit, rentabiliteit en cashflow nemen af als gevolg van inflatievolgend huurbeleid, fiscale maatregelen en de ingezakte koopwoningmarkt. Corporaties zullen in 2010 tussen de 20.000 en 25.000 (huur- en koop) woningen realiseren.

De charitassector merkt dat de geefbereidheid minder wordt door de recessie en slijtage van het imago van goede doelen. Anderzijds wordt verwacht dat door de recessie een groter beroep op de charitas zal worden gedaan. Dit kan gevolgen hebben voor hun liquiditeits- en vermogenspositie.

Machel Nuyten (020-5761280)
Willem Meijerman (020-6523883)

Meer weten?
Kijk op ING.nl/zakelijk
Of bel met

Maurice van Sante,
Sectoreconoom
020 57 68 547

Wilt u nieuwe publicaties per e-mail ontvangen?
Ga naar ING.nl/economischepublicaties

Disclaimer

De informatie in dit rapport geeft de persoonlijke mening weer van de analist(en) en geen enkel deel van de beloning van de analist(en) was, is, of zal direct of indirect gerelateerd zijn aan het opnemen van specifieke aanbevelingen of meningen in dit rapport. De analisten die aan deze publicatie hebben bijgedragen voldoen allen aan de vereisten zoals gesteld door hun nationale toezichhouders aan de uitoefening van hun vak. Deze publicatie is opgesteld namens ING Bank N.V., gevestigd te Amsterdam en slechts bedoeld ter informatie van haar cliënten. ING Bank N.V. is onderdeel van ING Groep N.V. Deze publicatie is geen beleggingsaanbeveling noch een aanbieding of uitnodiging tot koop of verkoop van enig financieel instrument. ING Bank N.V. betreft haar informatie van betrouwbaar geachte bronnen en heeft alle mogelijk zorg betracht om er voor te zorgen dat ten tijde van de publicatie de informatie waarop zij haar visie in dit rapport heeft gebaseerd niet onjuist of misleidend is. ING Bank N.V. geeft geen garantie dat de door haar gebruikte informatie accuraat of compleet is. De informatie in dit rapport kan gewijzigd worden zonder enige vorm van aankondiging. ING Bank N.V. noch één of meer van haar directeuren of werknemers aanvaardt enige aansprakelijkheid voor enig direct of indirect verlies of schade voortkomend uit het gebruik van (de inhoud van) deze publicatie alsmede voor druk- en zetfouten in deze publicatie. Auteursrecht en rechten ter bescherming van gegevensbestanden zijn van toepassing op deze publicatie. Overneming van gegevens uit deze publicatie is toegestaan, mits de bron wordt vermeld. In Nederland is ING Bank N.V. geregistreerd bij en staat onder toezicht van De Nederlandsche Bank en de Autoriteit Financiële Markten.